

Ірына Францаўна Лысенка — кандыдат філалагічных навук, выкладчык кафедры гісторыі беларускай мовы Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Закончыла філалагічны факультэт БДУ (1983) і аспірантуру (1989). З 1989 г. выкладае ва ўніверсітэце. Займаецца даследаваннем сістэмных сувязей у беларускай мове, пытаннямі гісторыі беларускай мовы. Мае публікацыі па гэтых тэмах.

ЯН ЧАЧОТ У ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКАГА МОВАЗНАЎСТВА

У канцы XVIII ст. у выніку трох падзелаў Рэчы Паспалітай Беларусь цалкам адышла да Расейскай імперыі. Афіцыйныя ўлады паспяшаліся абвясціць, што Расея вярнула сабе частку рускага народа, якая раней трапіла пад уладу Польшчы, гібела ў яе складзе і псавалася пад уплывам “пальшчызны”. У рускіх перыядычных выданнях таго часу можна сустрэць выказванні пра тое, што ніколі не існавала асобнай беларускай народнасці, а беларуская гаворка — гэта ні што іншае як “спаланізаваныя рэшткі” старой мовы. Палякі, у сваю чаргу, разглядалі Беларусь як частку Польшчы, а беларускую мову як дыялект (“крэсовае адгалінаванне”) польскай мовы.

Першыя працы, у якіх гаворка ідзе пра беларускую мову, датуюцца канцом XVIII — пачаткам XIX ст. У іх выказваюцца самыя агульныя заўвагі пра беларускую мову ў яе мінулым і сучасным стане.

Канстанцін Калайдовіч, аўтар першага навуковага апісання беларускай мовы, характарызаваў яе так: “Гэта гаворка (беларуская — І. Л.) ёсць сумесь з моў славянарускай, польскай, нямецкай і часта лацінскай”¹. Як важнейшую асаблівасць беларускай гаворкі К. Калайдовіч адзначаў “нейкае дзеканне”. Цытовіч значэнне беларускай мовы бачыў у тым, што яна магла б стаць крыніцай узбагачэння рускай мовы².

Адным з першых на абарону самастойнасці беларускай мовы выступіў Ян Чачот. “Сярод пачынальнікаў беларускага адраджэння Я. Чачот вылучаецца тым, што ён не толькі адважыўся ўвесці беларускую мову ў літаратурны ўжытак, ствараючы на ёй мастацкія творы, але і паклаў пачатак беларускаму мовазнаўству”³. Я. Чачот смела і доказна загаварыў пра тое, што беларуская мова — не дыялект рускай або польскай мовы, а самастойная мова, якая мае цікавую і багатую гісторыю, адлюстраваную ў літаратуры і

фальклоры. Свае назіранні над беларускай мовай Я.Чачот аформіў у выглядзе прадмоў да беларускіх зборнікаў і невялікіх асобных артыкулаў.

Пра сябе Я. Чачот пісаў, што ён “а ні вучоны, а ні лінгвіст”, але ў нас не выклікае сумнення той факт, што адпаведная падрыхтоўка ў яго была. Я. Чачот ведаў шэсць замежных моваў (рускую, англійскую, нямецкую, французскую, лацінскую, грэцкую), прафесійна займаўся перакладамі з англійскай і нямецкай. Незвычайную лінгвістычную эрудыцыю Я. Чачот прадэманстраваў пры ўкладанні слоўнічка “Н е к а т о р ы я к р ы в і ц к і я і д ы ё м ы” (у л а с н а н а з в ы) , дзе выкарыстаў факты 19 асобных моваў і дыялектаў. У прадмовах і артыкулах Я.Чачот не раз звяртаўся да санскрыту. Прычым для яго гэта была не дэманстрацыя філалагічнай дасведчанасці, а магчымасць праз параўнанне з санскрытам паўней раскрыць спецыфічныя асаблівасці беларускай мовы.

Зварот да старажытнай мовы, элементы параўнальнага аналізу, выкарыстання пры супастаўленні беларускай мовы з рускай і польскай, даюць падставы меркаваць, што Я. Чачот быў добра знаёмы з працамі па параўнальна-гістарычным мовазнаўстве, у прыватнасці з працамі Ф. Бопэ.

Варта адзначыць, што параўнальна-гістарычны метады пры ўсіх сваіх вартасцях меў і істотны недахоп: пры вызначэнні самастойнасці моваў лінгвісты ў першую чаргу ўлічвалі фармальныя крытэрыі. Пры гэтым асобныя факты часта вырываліся з агульнай палітры адной мовы і параўноўваліся з падобнымі ізаляванымі фактамі іншых моваў. Такі падыход да вывучэння беларускай мовы выяўляў вялікае падабенства яе як да рускай, так і да польскай мовы. Акадэмік І. Сразнеўскі, карвстаючыся гэтым метадам, не знаходзіў у беларускай мове “ніводнай гукавой рысы, якая б не паўтаралася хоць дзе-небудзь у Вялікай Расіі”. Адсюль ён рабіў выснову: “Вось чаму, здаецца, намнога правільней беларускую гаворку лічыць мясцовай гаворкай велікарускага “наречія”, а не асобным “наречнем”⁴. Я. Чачот разглядаў беларускую мову як складаную сістэму са сваімі адметнымі характарыстыкамі. Адметнасць і непаўторнасць беларускай мовы ён дэманстраваў, аналізуючы фанетычныя і правапісныя асаблівасці, апісваючы яе граматычны лад. Я.Чачот паказаў прыгажосць беларускага слова, фразеалагічнае багацце мовы. Цікава, што тэзіс пра спецыфічнасць сістэмы беларускай мовы знайшоў свой працяг у працы Яўхіма Карскага “Агляд гукаў і формаў беларускага маўлення”, які пісаў: “І беларуская гаворка павінна лічыцца самастойнай, паколькі **ўся сукупнасць яе характэрных рысаў** (выдзелена мной — І. Л.) не паўтараецца ні ў адной са славянскіх моваў”⁵.

Беларускую мову Я. Чачот называў “дыялект крывіцкі”, “мова крывіцкая”, “мова славяна-крывіцкая” і ўсведамляў неабходнасць яе грунтоўнага вывучэння. І справа не толькі ў тым, што крывіцкі дыялект “без правілаў, непісьмовы”, а “іншыя дыялекты славянскага паходжання маюць свае граматыкі і слоўнікі”⁶. Вучоны лічыў, што патрэбна тэрмінова ўзяцца за ўкладанне граматыкі і слоўніка крывіцкага дыялекту, бо ён яшчэ ў поўнай чысціні. Я. Чачот шкадаваў, што абмежаванасць гісторыка-лінгвістычных ведаў і здароўе не дазваляюць яму заняцца гэтай справай. Ён адзначаў, што скласці граматыку беларускай мовы зможа толькі адукаваны чалавек з гушчы народных масаў, які прыкладзе свае веды, каб навукова асвятліць добра вядомую яму гаворку. Разам з тым, выклаўшы свае развагі і назіранні па пытаннях мовы, ён, па сутнасці, пазначыў контуры будучай беларускай граматыкі.

Як указваў Я. Чачот, “дыялект крывіцкі сярэдні паміж польскім, рускім і ўкраінскім”. Па сваёй будове і даўжыні галосных беларуская мова падобная да рускай, з’ява дзекання набліжае яе да польскай. Я. Чачот адным з першых апісаў важнейшыя фанетычныя асаблівасці беларускай мовы: **дзеканне і цеканне, пераход [л] і [в] у [ў], існаванне прыстаўных зычных, аканне**. Заўважыў, што ў беларускіх гаворках перавага аддаецца [р] цвёрдаму. У яго творах на беларускай мове паслядоўна перадаецца асіміляцыйнае змякчэнне. Як адметнасць крывіцкага дыялекту адзначаў запазычаны характар гука [ф], адрозніваў [г] выбухны і [γ] фрыкатыўны. Я. Чачот закранаў тэарэтычныя праблемы арфаграфіі. Добра разумеючы, што “абдумванне правапісу і пунктуацыі не з’яўляецца справай лёгкай і малаважнай”, ён прапаноўваў прытрымлівацца правапісу, заснаванага на фанетычным прынцыпе і “пісаць амаль цалкам так, як вымаўляецца”. Разам з тым, як пісаў Я. Чачот, “трэба дбаць і пра карані слоў”. І такім чынам уводзіў у правапіс элементы марфалагічнага прынцыпу. Я. Чачот уздымаў пытанне пра граматычныя варыянты ў беларускай мове, добра разумеючы складанасць яго вырашэння нават для распрацаваных пісьмовых моваў. Ён прапанаваў “выпраўляць і рэгуляваць такія розныя спосабы вымаўлення, устанавіць правілы і прытрымлівацца іх, а астатняе лічыць памылкамі”. Указваючы на ролю націску, Я. Чачот пісаў, што “акцэнт вызначае часта розніцу ў значэнні”.

З марфалагічных асаблівасцяў звяртаюць увагу такія, як формы парнага ліку назоўнікаў жаночага і ніякага роду. Я. Чачот адзначаў ужыванне ў беларускай мове інфінітыўных формаў на *-ць* і на *-ці* тыпу: *прасьці і прасць*. Цікава, што ў канчатку інфінітыва *-ці* Я. Чачот бачыў падабенства з санскрытам. Як адметнасць беларускай мовы Я. Чачот разглядаў адсутнасць формаў даўномінулага часу абвеснага і ўмоўнага ладу тыпу: *сказаў быў*,

зробіў быў. Ён звяртаў увагу на тое, што дзеепрыметнікі таксама амаль не ўжываюцца, “хоць іх няцяжка ўтварыць”.

Справу, распачатую Я. Чачотам у галіне выпрацоўкі правапісных і граматычных нормаў беларускай мовы, удала прадоўжыў Браніслаў Тарашкевіч, выдаўшы ў 1918 г. “Беларускую граматыку для школ”⁷. Б. Тарашкевіч на высокім навуковым узроўні пераканальна абгрунтаваў і практычна рэалізаваў канцэпцыю Я. Чачота адносна важнейшых асаблівасцяў беларускай мовы і перспектывы яе далейшага развіцця.

Я. Чачота па праву можна лічыць заснавальнікам беларускай дыялекталогіі. Ён падзяліў беларускую мову на дзве асноўныя групы гаворак: паўднёва-заходнюю і паўночна-ўсходнюю (дыялект наднёманскі і дыялект наддзвінскі), вызначыў і апісаў адметныя асаблівасці кожнай з іх.

У якасці дадатку да 6-га зборніка “Сялянскіх песень...” Я. Чачот прывёў 2 невялічкія слоўнічкі. “С л о ў н і к б е л а р у с к і х с л о ў”, які налічвае 200 адзінак, мае чыста практычнае прызначэнне: растлумачыць незразумелыя для польскага чытача словы, што сустракаюцца ў прыведзеных песнях. Беларускія словы перакладаюцца адным або некалькімі польскімі эквівалентамі. Некаторыя словы маюць тлумачэнні апісальнага характару з этнаграфічнымі і этымалагічнымі даведкамі. Словы падаюцца ў пачатковай форме, прыводзяцца фанетычныя і марфалагічныя варыянты. Уводзіцца сістэма граматычных пазначэнняў, напрыклад, у назоўніках адзначаецца род і канчатак роднага склону, у прыметніках падаюцца канчаткі жаночага і ніякага роду.

У слоўнічку “Некаторыя крывіцкія ідыёмы (уласнаназвы)” Я. Чачот прывёў каля 250 адметных, самабытных слоў, уласцівых, на яго думку, толькі беларускай мове. Не задавальняючыся прынятым у польскім мовазнаўстве тэрмінам *idiomatyzm*, Я. Чачот прапанаваў для такіх слоў свой тэрмін *własnonazw*. Пададзены сціслыя і дакладныя тлумачэнні слоў. Значная частка слоў проста перакладзена польскімі адпаведнікамі. Звяртаўся аўтар і да энцыклапедычных тлумачэнняў, у якіх даваў розныя гісторыка-этымалагічныя і этнаграфічныя даведкі пра тую ці іншую з’яву. Некаторыя артыкулы пабудаваныя ў выглядзе гнёздаў з аднакаранёвых слоў. Загалоўныя лексемны маюць стылістычныя паметы. Як адзначае М. Гуліцкі, “па якасці лексікаграфічнай апрацоўкі слоўнікі Я. Чачота самыя лепшыя на той час”⁸. Яны сталі своеасаблівым узорам для наступных пакаленняў лексікографаў.

Сучаснікі высока ацанілі працу Я. Чачота. Акадэмік І. Сразнеўскі, у прыватнасці, пісаў: “Што датычыць працы Я. Чачота, то, не гаворачы пра яе многа, я дазволю сабе заўважыць, што яна да гэтай пары амаль адзіная, да

якой можна звярнуцца таму, хто жадае бліжэй пазнаёміцца з гаворкай і народнай славеснасцю беларусаў”⁹.

¹ **Калайдовіч К.** О белорусском наречии // Роднае слова. 1994. № 12. – С. 23.

² **Цытовіч.** Слова два о языке и грамотности Белой Руси // Пачынальнікі: З гісторыка-літаратурных матэрыялаў XIX ст. / Склад. Г. Кісялёў. – Мн., 1977. – С. 8.

³ **Крамко І.** Ян Чачот // Беларуская мова: Энцыклапедыя. – Мн., 1994. – С. 611–612.

⁴ **Срезневскій Н.** Мысли об истории русского языка. — СПб., 1850. - С. 43.

⁵ **Карскі Е.** Обзор звуков и форм белорусской речи. – М., 1885. – С. 157.

⁶ **Чачот Я.** Наваградскі замак. – Мн., 1989. – С. 194.

⁷ **Тарашкевіч Б.** Беларуская граматыка для школ. – Вільня, 1918.

⁸ **Гуліцкі М.** Нарысы гісторыі беларускай лексікаграфіі (XIX — пачатак XX ст.). – Мн., 1978. – С. 26.

⁹ **Известия** Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук. Т. I, кн. 2. – СПб., 1852. – С. 74. Гл. таксама: Шакун Л. Гісторыя беларускага мовазнаўства. – Мн., 1995. – С. 42.

Ян ЧАЧОТ

ПРАДМОВА ДА “СЯЛЯНСКІХ ПЕСЕНЬ

3-НАД НЕМАНА І ДЗВІНЫ” •

(1846 г.)

Грунтоўны роздум над гэтай мовай, на якой на нашай памяці любілі размаўляць паміж сабою старыя паны, што яшчэ жывуць, на якой дагэтуль гавораць паны і аканомы з сялянамі, на якой пісалі ў нас некалі афіцыйныя акты, застанеца цалкам якому-небудзь здольнаму, можа, селяніну, што праз навуку ўзнімеца да больш глыбокага разгляду дасканалы вядомай яму мовы.

Самуэль Багуміл Ліндэ, робячы справаздачу аб работах, звязаных з укладаннем слоўніка польскай мовы, заклікае, каб для дапаўнення яго працы збіраліся словы, якія ўжываюць у жывой размове хлебаробы, рамеснікі, плятагоны, паляўнічыя і г. д., а таксама дыялектызмы, або, як ён кажа,

---

• Цыт. па кнізе: Чачот Я. Наваградскі замак: Творы / Укладанне, пераклад з польскамоўных твораў, прадмова і каментары К.Цвіркі. – Мн., 1989. – С. 178 – 194. (Пераклад цытаванай прадмовы зрабіў Г. Кісялёў). – *Заўвага рэд.*

«павятоўшчыны» <...> Гэтыя дыялектызмы не толькі маглі б павялічваць багацце пісьмовай мовы, але, звыш таго, служыць тым, хто задумваецца над паходжаннем моў, для больш пэўных і сталых заўваг. Хоць некаторымі этымалагамі робяцца дзіўныя супастаўленні слоў адной мовы з другой, аднак прыемна бачыць роднаснасць паміж мовамі і здзіўляючае падабенства санскрыцкай мовы даўніх індыйцаў да славянскіх моў. Магчыма, што крывіцкія самабытныя словы, калі іх багата сабраць, выявілі б таксама якое-небудзь падабенства да санскрыту, а некаторыя прыгожыя словы, уведзеныя ў польскую мову... павялічылі б без шкоды яе багацце.

<...> Крывіцкі дыялект — прамежкавы паміж польскім, рускім і ўкраінскім. Украінскі, ці палянскі, па будове сваёй і даўжыні галосных больш падобны да польскага, крывіцкі — да рускага; але калі ўкраінец кажа *будэ*, рускі — *будет*, то крывічанін скажа *будзе*, куды падобней да польскага **bedzie**. Аднак ён не скажа, як украінец: *ходылам, ходылась, ходыла*, але: *я, ты, ана хадзіла*, бо ва ўсіх ладах, часах і асобах спражэння дзеяслова крывіцкая мова не мае падобных асабовых канчаткаў, як украінская і польская, і павінна карыстацца асабовымі займеннікамі.

<...> Як **dz**, якое, паводле Ліндэ, прыкметна аддзяляе польскую мову ад іншых славянскіх дыялектаў, згодна з ёй падабаецца крывічанам, так вельмі не любяць яны гук *л*. <...> Таму ў многіх выпадках замест *л* крывічане вымаўляюць гук *ў*, злучаючы яго з наступным ці папярэднім галосным, адкуль утвараюцца бяспрэчныя дыфтонгі: *аў, еў, оў, іў, уў*, напр. *даў, еў*. Нават словы, узятыя з іншых моў, як напр. *жаўнер* з польскага **żołnierz** (наёмнік, з нямецкага **der Soldner**), усюды змянілі *л* на *ў*. І толькі ўжо ў дзеясловах, у канчатках жаночага і ніякага роду, атрымлівае *л* сваё гучанне, паколькі гаворыцца: *я была, ано было*.

<...> **У** замест **в** выступае таксама паўсюдна ў якасці прыназоўніка і паводле патрэбы ці схільнасці таго, хто гаворыць, злучаецца з наступным гукам (часцей з галосным, чым з зычным) або вымаўляецца асобна, напр. *у дварэ, у селе або ў дварэ, ў селе*. <...> Пішу такое *ў* з рыскай, схіленай управа, для адрознення ад *у* галоснага.

<...> Гук **в**, занядбаны ў прыназоўніку, з'яўляецца затое калі-нікалі як прыдыханне ў словах, што пачынаюцца з галосных, хоць і ў іх часцей за ўсё (можа, толькі цяпер) ужо адкідаецца, напр. **воко і око...**

<...> Не маюць яны зусім у сваім алфавіце, так як першапачаткова і ўсе славянскія дыялекты, гукаў **f, g**. А калі павінны іх вымаўляць у запазычаных словах, то вымаўляюць часцей за ўсё замест **f—ch** або **p**, замест **g** — **h**, напр. **хваліварок — folwarek**.

<...> Вельмі мала слоў пачынаецца з *о*, напр. *ока, обух*, ... але замест *о*

вымаўляецца заўсёды на пачатку **a**, дзе ў польскай і рускай **o** (хоць рускія, пішучы **o**, вымаўляюць часцей за ўсё **a**). <...> Не пачынаецца таксама, як і ў польскай, ніводнае сваё слова з **э**, хіба толькі запазычанае, напр. *Эльжбета, эконом*, якога часцей за ўсё завуць *аконом, акомон*.

<...> Хоць нельга напэўна сцвярджаць, каб у крывіцкім дыялекце **e** або **o** былі закрытыя, усё ж над Нёманам гавораць без розніцы: *нема і німа, цепер і ціпер*, з выразным звужэннем **e**, **i** на *ціхом* або *ціхум Дунаю, у чысценьком або чысценькум полі*, з выразнай заменай **o** на закрытае **o** ці хутчэй на **y**, як гэта адбываецца з вялікай шкодай для напеўнасці і ў польскай мове. Над Дзвіной жа, дзе так любяць **i**, выразна звужаюць наднёманскае **e**, гаворачы: *злітаіць* замест *злетаець* і г. д.

Зычны **t**, якім у рускай і чэшскай мовах пачынаецца не адно слова, напр. *тихий, тяжкий*, па-чэшску: **tichy, težky**, крывічане, як і палякі, мяняюць на **ц**: *ціхі, цяжкі*; таксама і ў іншых словах, напр. *цесць, будуць* і г. д. Не вельмі шанцуе таксама і цвёрдаму галоснаму **ы**, які, як можна бачыць з прыведзенага слова *ціхі*, замяняюць на **i** мяккае, што некаторыя з нас робяць тут і ў сваёй польскай мове.

<...> Такім чынам, са сказанага можна меркаваць, што крывіцкі алфавіт, калі б не было запазычаных гукаў **f, g** і зусім непатрэбнага **x**, якое аналагічна польскаму вымаўляецца праз **ks**, абмяжоўваўся б дваццаццю адным гукам, вар'іраванне якіх шляхам іх змякчэння такое ж, як у польскай мове, але здаецца, што, апрача гукаў **ц, н, с, з**, іншыя зусім не ведаюць змякчэння.

Часткі мовы тыя ж самыя, што і ў польскай мове. Назоўнікі і прыметнікі столькі ж маюць родаў і скланяюцца шляхам змянення канчаткаў. Прыслоўі і прыметнікі маюць тры ступені і ў вышэйшай дадаецца *най*, напр. *найкраснейшы...* Аднак трэба да гэтага прыслухацца. Рэдка калі ўжываецца вышэйшая ступень якасці, бо здаецца, што ў напрамку на поўнач у людзях нікне ці то душэўны ўздых, ці то захапленне, і мова абмяжоўваецца наданнем якасці толькі параўнальнай ступені: *бялей, красней...* Назоўнікі і прыметнікі па меры набліжэння да Дзвіны і верхняга Дняпра набываюць адценні, падобныя да рускай мовы ў формах творнага склону адзіночнага ліку, паколькі гавораць ужо аднолькава: *дзеўкою, дзеўкой, маладзіцю і маладзіцой...* Родны склон гэтага ж ліку прыметнікаў таксама можа там ужо скарачацца, як у рускай мове, напр. *на том боку сіня мора* замест *сіняго мора*.

<...> Назоўны і вінавальны склоны множнага ліку прыметнікаў усіх трох родаў заканчваюцца над Нёманам на **e**, напр. *белые, дробные*, над Дзвіной — на ўпадабанае там **я**: *белыя, дробныя*.

<...> Ёсць і парны (дуальны) лік у назоўнікаў, напр. *дзьве шкодзе, дзьве шкоды*.

<...> Адносна спражэння дзеясловаў. Інфінітыў заканчваецца без розніцы на *ці* або *ць*, а ў зваротных на *ц*, напр. *прасьці і прасць...* У трэцяй асобе адзіночнага ліку цяперашняга часу гаворыцца таксама: *скачэць, плачэць і скачэ, плачэ*; наадварот, у множным ліку патрэбна абавязковае *ць*: *скачуць, плачуць*.

<...> Хоць падабенства да санскрыту ў канчатку інфінітыва найбольш блізкае ва ўкраінскай — дзякуючы складу *ты*, таксама блізкае і ў крывіцкай праз *ці*, бо санскрыцкія заканчваюцца на *ti*.

<...> Дзеепрыслоўе цяперашняга часу заканчваецца на *чы*, напр. *робечы, аручы...* Па-над Дзвіной ужо часам прабіваецца (у песнях) канчатак, падобны да рускага, на *я*, напр. *ходзя* — **chodząc** замест *ходзячы*. Дзеепрыслоўе ж мінулага часу заканчваецца на *шы*, напр. *рабіўшы* — **robiwszy...** Дзеепрыметнікаў ні цяперашняга, ні мінулага, ні будучага часу, хоць іх няцяжка ўтварыць, здаецца, ва ўжытку няма.

<...> Даўномінулага часу абвеснага і ўмоўнага ладу ва ўжытку амаль пяма: *некалі быў, летась хадзіў...* І рэдка можна пачуць: *сказаў быў, зрабіў быў*, паколькі здаецца, што ва ўсім жыцці сялян ёсць толькі сучаснасць, а на мінулае і будучыню зусім не звяртаецца ўвага. З уплыву крывіцкай мовы паходзіць, што і мы, гаворачы і нават пішучы па-польску ў гэтых мясцінах, рэдка ўжываем даўномінулы час, які ў мала- і вялікапалях такі часты.

У дзеясловах магчыма парнае (дуальнае) спражэнне, калі гавораць: *робімо, седзімо, лежымо* замест *робім, седзім, лежым*.

<...> Такія і да таго падобныя граматычныя варыянты здараюцца ў крывіцкай мове; што ж казаць пра вымаўленне слоў, калі ў пісьмовых мовах, узятых у пэўныя правілы, столькі ёсць адрозненняў не толькі ў жывой, але і ў друкаванай мове? Нічога дзіўнага тады, што крывіцкі дыялект, без правіл, непісьмовы, мае не толькі ў кожным павеце, але ў кожнай, можа, вёсцы нейкае асобае вымаўленне і ўласцівыя яму словы.

<...> . І зрабіць заўвагі, і стала меркаваць пра ўсё гэта прыстойней будзе карэнным жыхарам тых мясцін, а грунтоўнае параўнанне польскай пісьмовай і прастанароднай мовы з гістарычным вывадам з друкаваных кніг, рукапісаў і розных пісаных актаў магло б быць вельмі карысным, пажаданым і прыдатным для ўмацавання няўстойлівага зараз правапісу.

<...> Між іншым пры ўстанаўленні правапісу, які так нялёгка абдумаць, трэба дбаць і пра карані слоў. Як, напр., у крывіцкім дыялекце пісаць *вос*, калі ў наступных склонах вымаўляецца *воза, возу*?

<...> Трэба было б нават выпраўляць і рэгуляваць такія розныя спосабы вымаўлення, устанавіць правілы і прытрымлівацца іх, а астатняе лічыць памылкамі. Гэта немагчыма і не трэба рабіць у невялікім зборніку песень. Таму я стараўся, не ўваходзячы ні ў які разгляд правапісу, які можа ўстанавіцца, пісаць амаль цалкам так, як вымаўляецца. Гэта сыры матэрыял для развагі будучага граматыста, які, шырэй агледзеўшы асаблівасці гэтага дыялекту, можа абдумаць якія-небудзь грунтоўныя правілы. І хоць той правапіс самы дасканалы, у якім як вымаўляюць, так і пішуць, аднак паколькі немагчыма, каб які-небудзь з правапісаў прыйшоў да гэтай дасканаласці, то чым болей будучы граматыст здолее ашчаджаць вымаўленне на пісьме і бліжэй да яго дастасавацца, тым большая будзе як яго праца, так і заслуга.

<...> Скупая гэта мова і неачэсаная, бедная назоўнікамі і ўсімі выразамі, звязанымі з разумовымі паняццямі, аднак, як і кожная, яна павінна абавязкова мець свае асаблівасці і арыгінальнасць.

<...> Іншыя дыялекты славянскага паходжання больш шчаслівейшыя, бо ... маюць свае граматыкі і слоўнікі... Тут наадварот, крывіцкае племя, якое налічвае некалькі мільёнаў насельніцтва, не мае нічога болей, апроча катэхізіса, выдадзенага нядаўна ў Віленскай епархіяльнай друкарні, якога бачыць мне, аднак, не здарылася. Менавіта цяпер пара адплаціць за гэта занябанне мінулых вякоў і ўзяцца за ўкладанне граматыкі і слоўніка крывіцкага дыялекту, калі ён, за невялікімі выключэннямі, яшчэ ў поўнай чысціні; бо хоць бы хацелі калі вучыць сялян іншаму дыялекту, яны не зразумеюць яго дастаткова, не маючы тэрмінаў гэтага іншага, выкладзеных на сваім уласным дыялекце. <...> А той, хто ўзяў бы на сябе гэту працу, заслужыў бы ўдзячнасць не толькі цяперашняга пакалення, але і больш пэўную ў будучым, бо калі мы рады бачыць рэшткі кельцкай або герульскай мовы, што засталіся ў дакументах, можа, калі-небудзь будзе абуджаць такую ж і непустую цікавасць помнік крывіцкага дыялекту, які, трэба сумнявацца, каб сам стаў пісьмовым і развіваўся самастойна.